

تعیین و تبیین شاخصهای ارزیابی تصمیمات مجلس شورای اسلامی

علی محقر^۱، محمدرضا امین‌ناصری^۲

۱- دانشجوی دکتری مهندسی صنایع دانشگاه تربیت مدرس

۲- استادیار گروه مهندسی صنایع دانشگاه تربیت مدرس

چکیده

امروزه به دلیل پیچیده شدن موضوعات و مسائل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، علوم تصمیم‌سازی^۱، اهمیت و پیشرفت بسیاری پیدا کرده است. از جمله مراکز اصلی تصمیم‌گیری کلان در نظامهای سیاسی امروز جهان، مجالس قانونگذاری است؛ از طرفی، به دلیل اهمیت تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری، ارزیابی کارایی تصمیمات نیز اهمیت زیادی یافته است.

در این مقاله، حاصل یک کار تحقیقی که برای تعیین و تبیین شاخصهای ارزیابی کارایی تصمیمات متخذه در مجلس شورای اسلامی انجام شده، معرفی می‌شود؛ چرا که با بررسیهای انجام شده، چنین به نظر می‌رسد که برای ارزیابی تصمیمات مجلس شورای اسلامی، تا به حال فعالیت علمی منظمی، صورت نپذیرفته و عمده نقادیها از دیدگاه سیاسی و اجتماعی و یا جناحی و ژورنالیستی بوده است.

برای این منظور، ابتدا از طریق تشکیل گروه کارشناسی و به روش دلفی^۲، ابتدا شاخصها^۳ شناسایی گشته، آنگاه بخشی از آنها متناسب با روش کار، جهت تعیین میزان اهمیتشان، به وسیله پرسشنامه‌هایی به ارزیابی حقوقدانان و کارشناسان مجرب گذاشته شده و پاسخهای پرسشنامه‌ها به صورت هفت

1. Decision making sciences

2. Delphi manner

3. Criteria

گزینه‌ای، از بسیار مهم تا پر اهمیت، طراحی گردیدند. از آنجا که این گزینه‌ها کیفی هستند، لذا برای لحاظ کردن کیفی بودن جوابها از روش اعداد فازی استفاده شد. بدین معنی که به هر یک از گزینه‌ها یک عدد فازی مثلثی نسبت داده شد و پس از انجام محاسبات فازی، جهت محاسبه آماری به حالت عدد قطعی، برگردانده شد؛ سپس با توجه به این اعداد، میزان اهمیت هر یک از شاخصها معین گردید؛ ضمناً اعتبار سنجیهای لازم برای پرسشنامه‌ها و همگونی شاخصها با آزمون کرونباخ معین شد و اعداد کرونباخ به دست آمده، اعتبار بالای شاخصها و همگونی آنها و نیز اعتماد پرسشنامه‌ها را نشان داد.

کلید واژه‌ها: تصمیم‌گیری، ارزیابی تصمیمات، مجلس شورای اسلامی، شاخص، نمایندگان مجلس، منطق فازی.

۱. مقدمه

امروزه، یکی از مراکز اصلی تصمیم‌گیری کلان در نظامهای سیاسی جهان، مجالس آنهاست؛ محصول فعالیت این مجالس قانونگذاری، تصمیمات آنها، یعنی وضع قوانین و نظارت است که عموماً توسط قوای دیگر به اجرا گذارده می‌شود. براساس قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران [۱، ۲] نیز یکی از مهمترین مراکز تصمیم‌گیری استراتژیک و کلان، قوه مقننه و مجلس شورای اسلامی می‌باشد. تفاوت قوه مقننه با دیگر قوا در این است که مرکز تصمیم‌گیری کشور در این قوه متمرکز است و در کلیت نظام، مجلس جایگاه ویژه‌ای دارد.

راجع به اهمیت تصمیم‌گیری مجلس و جایگاه آن در نظام جمهوری اسلامی به لحاظ نظری [۳، ۴، ۵] و حقوقی، بحثهای فراوانی در مذاکرات تدوین قانون اساسی [۶] و نیز مذاکرات بازنگری قانون اساسی [۷] توسط صاحب‌نظران و خبرگان صورت گرفته و لذا در قانون اساسی نیز اصول بسیار مهمی به این امر اختصاص یافته است.

به لحاظ اهمیت تمرکز تصمیم‌گیری کشور در مجلس، هرچه کارایی^۱ این قوه مهم در نظام سیاسی کشور بهبود یابد، چون فرایند فعالیت مغز تصمیم‌گیری اصلاح می‌شود، مسلماً تمام فعالیتهای نظام در حال و آینده و ابعاد گوناگون سیاستهای داخلی و خارجی کشور نیز تأثیر

تعیین و تبیین شاخصهای ارزیابی تصمیمات...

پذیرفته و بهبود می‌یابند؛ لذا اگر بتوان ابزار و شاخصهایی برای سنجش و ارزیابی کارایی تصمیمات ادوار مجلس به عنوان واحدهای تصمیم‌گیری یافت یا ایجاد کرد، این امکان وجود خواهد داشت که ضمن سنجش و مقایسه ادوار مجلس یا کمیسیونها و آحاد نمایندگان ادوار مجلس، میزان تأثیر شاخصهای مختلف بر کارایی را نیز تشخیص داد.

شناسایی شاخصهای مؤثر بر کارایی مجلس در واقع به شناخت علل موفقیت و عدم موفقیت مجلس منجر می‌گردد که با شناخت این علل، می‌توان به راهکارهای مناسبی [۸، ۹] برای افزایش کارایی رسید.

با بررسیهای انجام گرفته چنین به نظر می‌رسد که برای ارزیابی تصمیمات مجلس شورای اسلامی تا به حال فعالیت علمی و آکادمیکی صورت نپذیرفته و اگر احیاناً نقد و نظری بوده [۱۰] صرفاً جنبه عامیانه و سیاسی و جناحی و یا ژورنالیستی داشته است. در این مقاله، سعی شده است حاصل یک کار تحقیقی که برای شناسایی شاخصهای ارزیابی کارایی تصمیمات ادوار مجلس انجام شده معرفی شود؛ این شاخصها پس از تعیین و تبیین، به وسیله پرسشنامه‌هایی به ارزیابی حقوقدانان و کارشناسان مجرب نیز گذاشته شده و آنگاه با استفاده از ابزارهای آماری، اعتبار سنجی شده است که بیان خواهد شد.

۲. روش کار

از آنجا که شاخصهای ارزیابی عملکرد [۱۱، ۱۲] هر سیستم، بسته به اهداف اصلی ایجاد آن و وظایف مهم مورد انتظار از آن سیستم و نیز عوامل تأثیر گذار و نوع هزینه‌هایی که برای آن انجام می‌گیرد، متفاوت خواهد بود، لذا در مورد تبیین شاخصهای ارزیابی تصمیمات مجلس شورای اسلامی گامهای ذیل برداشته شد و در نتیجه، شاخصهایی که در ادامه مقاله تشریح می‌گردند، تعیین گردید.

الف) بررسی و طبقه‌بندی وظایف اصلی مجلس به قانونگذاری و نظارت؛

ب) بررسی دو پارامتر اصلی تأثیر گذار در تصمیم‌گیری مجلس، یعنی: کیفیت سوابق نمایندگان و کیفیت سیاسی مجلس؛

ج) شناسایی شاخصها بر مبنای بندهای الف و ب اخیر الذکر از طریق مطالعات میدانی و مراجعه به مستندات مجلس و ارگانهای ذیربط و نیز تشکیل تیم متخصصین برای مباحثه و انجام روشهای دلفی و امثال آن جهت انجام این شناسایی؛

د) طراحی پرسشنامه، جهت ارزیابی شاخصهای شناسایی شده و تعیین میزان اهمیت و اعتبار آنها توسط خبرگان؛
ه) جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه و تحلیل یافته‌ها.

۳. شاخصهای ارزیابی تصمیمات مجلس

۳-۱- شاخصهای نمایانگر کیفیت قانونگذاری نمایندگان

هدف از تعیین شاخصهای قانونگذاری، بررسی و ارزیابی تمامی طرحها و لوایح پیشنهادی مربوط به موضوعات منتخب در هر دوره مجلس و نوع تصمیم مجلس در آن موضوع، اعم از قبول (تصویب) و یا رد و در همه مقاطع زمانی آن مجلس می‌باشد؛ لذا برای انجام این بررسی، با مبنا قراردادن اهداف عمده از ایجاد مجلس و انتظارات عمده‌ای که مردم از تشکیل مجلس دارند [۱۲، ۱۴] که تأمین حقوق اساسی ملت [۱۵] بوده و در قانون اساسی و موازین حقوق بشر مطرح شده است و براساس بند ج روش کار، شاخصهایی برای ارزیابی قوانین انتخاب شده، پیشنهاد گردید که این شاخصها به دو نوع کلی تقسیم شدند:

اول: شاخصهای عمومی؛ یعنی: شاخصهایی که در هرگونه تصمیم قانونگذاری، صرف اینک قانونگذاری انجام می‌شود، باید مد نظر قرار گیرد.

دوم: شاخصهای اختصاصی؛ یعنی: شاخصهایی که بسته به موضوع قانون، مطرح می‌گردند.

۳-۱-۱- شاخصهای عمومی ارزیابی تصمیمات قانونگذاری

پس از تشکیل جلسات متعدد تیم حقوقی و مراجعه به مستندات [۱۰، ۱۴]، شاخصهای ذیل به عنوان شاخصهای عمومی ارزیابی تصمیمات قانونگذاری، شناسایی شدند:

۱. عادلانه بودن (تبعیض آمیز نبودن) قانون؛
۲. توجه به مقتضیات زمان و مکان (تطابق با نیازها و آرمانهای مردم و وجدان عمومی، نوآوری و تأسیس نهادهای حقوقی نوین و...)
۳. رعایت اصول شکلی قانون نویسی از قبیل جامع و مانع بودن، شمول قانون نسبت به مسایل مستحدثه، صراحت، کلی بودن و به حداقل رساندن استثنائات، پرهیز از تفصیل بیهوده، عدم تنظیم به صورت توصیه و...؛
۴. برخورداری قانون از ضمانت اجرای مناسب و قابلیت اجرا در عرصه عمل؛

۵. انسجام قانون و تطبیق آن با مجموعه نظام حقوقی؛
۶. رعایت الزامات نظم عمومی در تنظیم قانون؛
۷. عدم مغایرت با موازین بین المللی پذیرفته شده توسط نظام جمهوری اسلامی؛
۸. توجیه قانون به لحاظ هزینه - فایده اقتصادی و اجتماعی؛
۹. تأمین حقوق و آزادیهای فردی و اجتماعی؛
۱۰. استمرار و دوام و ثبات قانون (نیاز به حداقل تغییر در قانون)؛
۱۱. استفاده از تجارب علمی و اجرایی و تجارب قانونگذاری داخلی و خارجی.

۳-۱-۲- شاخصهای اختصاصی قوانین منتخب

۳-۱-۲-۱- معیارهای انتخاب موضوعات قانونی

با توجه به اینکه در هر یک از ادوار مجلس، هزاران سطر و در موضوعات متعدد تصمیم‌گیری قانونی شده است، لذا برای ارزیابی این تصمیمات به ناچار باید ساز و کار مناسبی اندیشیده شود؛ بدین منظور، ابتدا با تعیین معیارهایی که ذیلاً به طور مختصر، توضیح داده خواهد شد از مجموعه موضوعات قانون طرح شده در مجالس (اعم از موارد تصویب شده یا رد شده)، تعداد مشخصی که با توجه به آن معیارها می‌تواند نشان دهنده کیفیت تصمیم‌گیری نمایندگان ادوار مختلف مجلس باشد، انتخاب گردید؛ سپس برای هر یک از موضوعات منتخب با روش بند ج روش کار، شاخصها تعیین گردیدند.

الزامات قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از یک طرف و تأکیدات موازین و ابزارهای بین المللی، به ویژه ابزارهای حقوق بشری که مبنای داورى بین المللی درباره شمار زیادی از تصمیمات قوه قانونگذاری است از طرف دیگر، مبنای اتخاذ اهم معیارهای گزینش قانون است؛ همچنین مقایسه‌ای بودن بررسی عملکرد مجالس پیشین نیز نکته‌ای حایز اهمیت است؛ چرا که امکان انتخاب برخی قوانین به دلیل عدم امکان مقایسه عملکرد مجالس در آن موارد را ناممکن می‌سازد.

با توجه به موارد فوق، اهم معیارهای انتخاب موضوعات قانونی که در تیم حقوقی مورد بررسی قرار گرفت، عبارتند از:

الف) حقوق سیاسی ملت [۱۶، ۱۴]: در قانون اساسی جمهوری اسلامی، صرفنظر از آنچه که در اصول متعدد به عنوان حقوق سیاسی ملت مورد توجه قرار گرفته است، با تأسیس نهادهایی چون رهبری، قوه مجریه و قوه مقننه به تضمین این دسته از حقوق ملت به شکل نظام مند (سیستماتیک) پرداخته شده و در همین راستا قوانین انتخاباتی متعددی، مثل

قوانین انتخابات مجلس، ریاست جمهوری، خبرگان و شوراها به تصویب مجالس قانونگذاری در دوره‌های متعدد رسیده است. در مقدمه و مواد متعدد اعلامیه جهانی حقوق بشر [۱۹۴۸] و میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) نیز حقوق سیاسی آحاد انسانها مورد تصریح قرار گرفته است.

ب) حقوق اساسی ملت [۱۵]: مهمتر از شناخت حقوق اساسی ملت، حمایت از این حقوق در صورت تعدی و تجاوز به آنهاست؛ چنین وظیفه‌ای علی‌الاصول بر عهده قوانین ناظر به جرم و مجازات است. قوانین مجازات در هر کشوری از یک طرف، بیانگر حدود و ثغور آزادیهای افراد و از طرف دیگر، بیانگر کیفیت حمایت از آزادی آحاد افراد جامعه است؛ لذا بسیاری از حقوقدانان، این قوانین را جزو مهمترین قوانین اجتماعی و نشانه مهم میزان پیشرفت یا عدم پیشرفت آن جامعه می‌دانند. در اصول متعدد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و موارد متعدد اعلامیه جهانی حقوق بشر و نیز میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی به اصول حاکم بر جرایم و مجازاتها اشاره شده و بر ضرورت تضمین حقوق اساسی ملت پای فشرده‌اند.

ج) حمایت از حقوق اشخاص در ساختار قضایی و دادرسی کیفری [۶، ۷]: این قوانین در حمایت از حقوق اشخاص و به ویژه متهمین - که در سایه حاکمیت اصل برائت قرار دارند - نقش اساسی ایفا می‌کنند - و به دلیل تحولاتی که در عرصه حمایت از حقوق افراد ایجاد می‌شود، بیش از سایر قوانین متحول می‌گردند. از این جهت، بررسی جایگاه قوانین مذکور در نظام قانونگذاری تا حدود زیادی تحول پذیری یا تحول ناپذیری نظام قانونگذاری را نیز نشان می‌دهد؛ در این راستا نیز اصول متعدد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و مواد متعدد اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، تنظیم شده‌اند.

د) حقوق مدنی [۱۵]: با عنایت به توجهاتی که به طور اخص به عرصه حقوق خانواده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مبذول گشته و در موازین متعدد بین المللی از جمله در اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی مورد حمایت و توجه بوده، لذا تصمیمات مجالس متعدد قانونگذاری بعد از انقلاب در خصوص ازدواج، طلاق، حق حضانت و دیگر حقوق خانواده به عنوان موضوعات منتخب بررسی عملکرد مجالس مورد ارزیابی قرار گرفته است.

ه) رشد و توسعه اقتصادی، اشتغال و رفاه [۲]: از جمله مبانی تشکیل حکومتها و دولتها در فلسفه سیاسی، تأمین حقوق اقتصادی و اجتماعی ملتهاست؛ این حقوق در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که

مبنای هر گونه تصمیم‌گیری ملی و بین‌المللی می‌باشد، مورد تأکید قرار گرفته است؛ از طرفی، وجود دیدگاه‌های گوناگون و بعضاً متضاد در نظریات رشد و توسعه اقتصادی باعث می‌شود بسته به اعمال هر یک از دیدگاهها فراز و فرود فراوانی در امر رشد اقتصادی و اشتغال و رفاه عامه به وجود آید و چون این موضوع یکی از مباحثی است که ادوار گوناگون مجلس هر یک به نوعی به آن پرداخته‌اند و اثرات متفاوتی را نیز در زندگی اقتصادی مردم و رشد اقتصادی جامعه گذارده‌اند، لذا برخی قوانین مرتبط با این موضوع نیز جزو موضوعات منتخب قرار گرفته است.

(و) **آیین‌نامه داخلی مجلس [۱۷]:** از آنجا که ابزار اداره مجلس آیین‌نامه داخلی آن می‌باشد و سوابق نمایندگان، هر چند توانمندی بالایی داشته باشد، در صورت وجود مشکلاتی در آیین‌نامه داخلی از وجود آنها استفاده بهینه نخواهد شد و قوانین انتخابات نیز هر چند از کیفیت بالا برخوردار باشند و مجالس قوی تشکیل شود، با این حال در صورتی مجلس، کارایی بالایی خواهد داشت که دارای آیین‌نامه داخلی قوی باشد؛ لذا این موضوع نیز از موضوعات منتخب قانونی گردید.

(ز) **معیارهای سلبی:** برای تعیین موضوعات منتخب، ضمن توجه به شش معیار اثباتی فوق‌الذکر به سه معیار سلبی زیر نیز توجه شد:

ز-۱) حذف مصوباتی از مجلس که نمی‌تواند بیانگر کیفیت تصمیم‌گیری مجلس باشد؛ مثلاً برخی از لوایحی که از طرف دولت به مجلس فرستاده می‌شوند با حداقل دخل و تصرف به تصویب می‌رسند و در این باره تأثیر نهاد پیشنهاد دهنده لایحه که عموماً دولت است بر ساختار و ماهیت تصمیم‌گیری مجلس، بیش از تصمیم خود مجلس در تصویب آن لایحه است. در این مورد می‌توان به عمده لوایح قراردادهای و پروتکل‌های منعقد بین دولت جمهوری اسلامی و کشورهای دیگر اشاره نمود؛

ز-۲) حذف مواردی که امکان مقایسه بین تصمیمات یک دوره قانونگذاری با دوره‌های دیگر در آن موارد وجود ندارد؛ زیرا ارزیابی تصمیمات در مقایسه امکان‌پذیر است؛

ز-۳) حذف مصوباتی که موارد اجرای قانون در آن موارد شان و نادر بوده است؛ قوانینی که کمتر، فرصتی برای اجرا پیدا می‌کنند و به قوانین «متروک» معروفند از این قبیلند. بدیهی است که قوه قانونگذاری باید نسبت به تصویب قوانین مبتلا به که حافظ نظم عمومی و مرجع حل و فصل معضلات اجتماعی‌اند حساسیت فوق‌العاده داشته و حداکثر تخصص و توانایی و کارایی خویش را در بررسی و تصویب این دسته از قوانین به کار گیرد؛ از این جهت گزینش

قوانین مبتلا به برای ارزیابی و عدم انتخاب قوانین متروک، دارای مبنای منطقی و عقلایی است.

۱-۲-۲- فهرست موضوعات قانونی منتخب

با توجه به معیارهای مذکور در بند «۱-۲-۱-۳» و غربال موضوعات، متناسب با آن معیارها و موضوع پژوهش این مقاله، هفت موضوع زیر برای ارزیابی عملکرد قانونگذاری ادوار مجلس شورای اسلامی انتخاب گردید که با دلایل ذکر شده در مقدمه آن بند، ارزیابی تصمیمات مجالس در این هفت موضوع، می‌تواند بیانگر عملکرد آنها در بخش وظیفه قانونگذاری که عمده‌ترین وظیفه مجلس شورای اسلامی است، باشد:

(الف) قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی؛

(ب) قانون شوراها؛

(ج) قوانین جرم و مجازات؛

(د) قوانین دادرسی کیفری و تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب؛

(ه) قانون مدنی (حقوق خانواده)؛

(و) آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی؛

(ز) قوانین ناظر به رشد اقتصادی، اشتغال و رفاه عمومی.

۱-۲-۳- فهرست شاخصهای اختصاصی قوانین منتخب

پس از تعیین موضوعات قانونی منتخب که با توجه به معیارهای پیش گفته انجام شد و تشکیل جلسات متعدد تیم حقوقی و مراجعه به مستندات مجالس، شاخصهای ذیل برای ارزیابی موضوعات مزبور شناسایی شدند:

(الف) شاخصهای اختصاصی قانون انتخابات مجلس [۱۴، ۱۵]:

۱. تأمین امکان بیشترین میزان مشارکت داوطلبین براساس اصل برائت و صلاحیت (کاهش شرایط سلبی از جمله عدم الزام به استعفا غیر ضروری و کاهش موارد محرومیت از داوطلبی، تقلیل شرایط ایجابی و اثباتی و ...)
۲. تعیین شرط برخورداری از حداقل امکانات مالی و مقبولیت اجتماعی، به عنوان شاخص منطقی امکان انتخاب شدن؛

۳. تأمین امکان بیشترین میزان مشارکت انتخاب کنندگان (سن منطقی، عدم تبعیض براساس مذهب، جنس، نژاد و ... افزایش امنیت رأی دهندگان، مخفی بودن رأی مردم و ...):
۴. تأمین حداکثر سلامت و امنیت انتخابات در تمام مراحل برگزاری (اعم از مراحل ثبت نام، احراز صلاحیت داوطلب، تبلیغات، اخذ رأی، شمارش آرا، استفاده از ابزارهای نوین افزایش اطمینان از سلامت انتخابات، از قبیل ماشینی شدن اخذ رأی و شمارش آرا (کارت الکترونیکی یا شیوه‌های دیگر):
۵. تأمین ساز و کارهای افزایش امکان انتخاب آگاهانه (حرکت به سمت حزبی شدن انتخابات، توسعه امکان تبلیغات و اطلاع رسانی، عدم استفاده تبعیض آمیز از امکانات عمومی و ...):
۶. تأمین نظارت جامع و منطقی مبتنی بر اصل صحت انتخابات (مرزبندی دقیق نظارت و اجرا به طوری که در تمامی مراحل انتخابات، از ثبت نام و تعیین صلاحیتها تا پایان شمارش آرا و نیز مرحله تعیین صحت انتخابات و احیاناً بازشماری، تداخل وظایف بین اجرا و نظارت به وجود نیاید):
۷. الزام به پاسخگویی تمامی عوامل اجرا و نظارت بر انتخابات به منظور حمایت از حقوق داوطلبین و رأی دهندگان (تکلیف به عوامل اجرا و نظارت جهت پاسخگویی در محاکم و مراجع قانونی به داوطلبین و رأی دهندگان شاکی برای تمامی مراحل انتخابات).

ب) شاخصهای اختصاصی قانون شوراها [۱۲، ۲]:

۱. اعطای اختیارات و مسؤولیتهای کافی در راستای اصل عدم تمرکز و اداره امور کشور به انکای آرای عمومی؛
۲. شمول شوراها به همه سطوح و ارکان کشور (از شورای ده تا شورای عالی استانها)؛
۳. تنظیم روابط و حقوق متقابل شوراها و دستگاههای اجرایی در راستای اصل یکصد و سوم قانون اساسی (رعایت تصمیمات شوراها توسط مقامات کشوری)؛
۴. تعیین ضمانت اجرای مناسب برای تصمیمات شوراها (از جمله، پیش بینی منابع مالی مناسب برای شوراها)؛
۵. تطبیق شرایط شرکت در انتخابات شوراها با توجه به حدود اختیارات و خاستگاه آنها؛
۶. ترتیب تشکیل شوراهای بالاتر از میان شوراهای پایین‌تر.

ج) شاخصهای اختصاصی قوانین جرم و مجازات [۲، ۱۵]:

۱. رعایت اصل قانونی بودن جرم و مجازات؛
۲. رعایت تناسب میان جرم و مجازات؛
۳. توجه به حقوق بزه دیدگان؛
۴. توجه به اصل حداقل بودن حقوق جزا (جرم زدایی، منع افزایش عناوین مجرمانه و جمعیت کیفری)؛
۵. توجه به حقوق صغار و سن مسئولیت کیفری.

د) شاخصهای اختصاصی قوانین دادرسی کیفری و قانون تشکیل دادگاههای عمومی و انقلاب:

۱. تسریع همراه با تدقیق در دادرسی و اجرای عدالت کیفری؛
۲. حاکمیت مطلق اصل برائت؛
۳. حمایت از تمامیت حقوق متهم (حق دفاع، اخذ وکیل، تجدیدنظر خواهی و...)
۴. حفظ صلاحیت ذاتی محاکم عمومی و به حداقل رساندن صلاحیت محاکم اختصاصی؛
۵. توجه به تخصصی بودن صلاحیت محاکم و قضات؛
۶. قضازدایی (کاهش بروکراسی در قضا).

ه) شاخصهای اختصاصی قانون مدنی (حقوق خانواده):

۱. تبیین دقیق حقوق زن و شوهر ضمن توجه به حفظ کیان خانواده (استقلال مالی، تکلیف متقابل زن و مرد، ...)
۲. توجه به ثبت واقعه ازدواج به منظور حمایت از نظم اجتماعی و بقای خانواده؛
۳. ضرورت لحاظ اهلیت جسمی و دماغی زوجین برای تشکیل خانواده و تضمین اختیاری بودن ازدواج؛
۴. تنظیم حقوق متقابل والدین و فرزندان؛
۵. حمایت قضایی مناسب از خانواده (از طریق تأسیس دادگاه خاص)؛
۶. تنظیم قوانین طلاق بر مبنای حفظ حقوق زنان و تلقی از طلاق به عنوان راه حل نهایی (به منظور به حداقل رسیدن طلاق در جامعه)؛

(و) شاخصهای اختصاصی آیین نامه داخلی مجلس [۱۷]:

۱. الزام شعب، کمیسیون تحقیق و مجلس به رعایت قانون و حقوق منتخبین در بررسی اعتبارنامهها؛
۲. الزام به تعیین تعداد کمیسیونها و تشکیل آنها براساس تخصص، توانایی و تجربه نمایندگان و طرح موضوعات مشترک و نزدیک به هم در کمیسیون واحد؛
۳. تدبیر ساز و کار مناسب قانونی برای تصمیمگیری آگاهانه و هوشمندانه نمایندگان در کمیسیونها و جلسات علنی و سوق دادن آنان به انجام وظایف اصلی (به عنوان مثال توجه به ضرورت ارتباط نمایندگان و مجلس با مراکز مشاوره علمی و در اختیار قرار دادن مشاور علمی برای نمایندگان، تجهیز مجلس و کمیسیونها به سیستمهای سخت افزاری و نرم افزاری مناسب، طرح بحثهای مجلس در رسانهها قبل از تصمیمگیری نمایندگان، افزایش تعداد امضای طرحهای پیشنهادی نمایندگان و نصاب رأی جلسه علنی متناسب با افزایش فوریت آنها و... در آیین نامه داخلی مجلس)؛
۴. توجه به وجود کمیسיוنی جهت تدوین و تنقیح قوانین (با توجه به ضرورت انسجام قوانین مصوب و تطابق آنها با مجموعه نظام قانونی کشور و پیشگیری از تعارض و تضادهای قانونی)؛
۵. ایجاد سازوکار مناسب قانونی برای تقویت نظارت مجلس بر همه امور کشور همراه با ضمانت اجرایی مناسب و پاسخگویی در قبال وظیفه نظارتی خود.

(ز) شاخصهای اختصاصی قوانین ناظر به اشتغال و رفاه [۲]:

۱. تدوین قوانین و مقررات ناظر بر کار، سرمایه گذاری، مالیات، فعالیتهای اقتصادی، سیاستهای پولی و مالی و... در راستای افزایش اشتغال و امنیت شغلی؛
۲. رعایت حقوق متقابل کارگر و کارفرما در قوانین کار؛
۳. تأمین و توسعه حمایت اجتماعی؛
۴. افزایش میزان جذب سرمایه گذاری و ضریب امنیت آن؛
۵. اصلاح ساختار دولت و شرکتهای دولتی و کاهش بورکراسی در راستای افزایش کارآیی اقتصادی دولت و جامعه.

۲-۳- شاخصهای نشان دهنده کیفیت عملکرد نظارتی مجلس [۲]:

یکی از انتظارات عمده‌ای که در جوامع دارای پارلمان از این نهاد وجود دارد و در اصول متعدد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز به آن اشاره شده، نظارت مجلس بر کلیه امور کشور است؛ نظارت هم حق مجلس است و هم تکلیف و انتظاری است که از مجلس می‌رود. در واقع پارلمانها با اهرم نظارتی، مجموعه سیستم حکومت را تنظیم و بر اجرای قوانین مصوب خود نظارت می‌کنند. بر اساس قانون اساسی و آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی ابزارهای نظارتی مجلس مواردی از قبیل نطق قبل از دستور نمایندگان، تذکرات نمایندگان به دستگاههای اجرایی، سؤال نمایندگان از وزرا و مسئولین اجرایی، تحقیق و تفحص در امور مختلف کشور، استیضاح وزرا و رأی اعتماد یا عدم اعتماد به آنان و استیضاح رئیس جمهور می‌باشند. موارد فوق، مصادیق عملکرد نظارتی مجلس می‌باشند. اما آنچه که از این مصادیق نظارتی باید حاصل شود، کیفیت عمل نظارتی است که در طی کار گروهی و دلفی انجام شده در قالب شاخصهای هشتمانه ذیل بیان می‌شود.

میزان اهمیت یا وزن این شاخصها نیز از طریق پرسشنامه‌هایی که در فصل بعد توضیح داده می‌شود به وسیله خبرگان مشخص می‌گردد؛ البته، همانطور که در بحثهای مقدماتی گفته شد، در ادامه تحقیق با استفاده از این شاخصها در قالب پرسشنامه‌های دیگری که برای ارزیابی عملکرد نظارتی مجالس تنظیم می‌گردد، عملکرد نظارتی هر دوره مجلس بر مبنای شاخصهای مذکور در معرض قضاوت خبرگان مجربی، مرکب از نمایندگان با تجربه و صاحب نظر ادوار مجلس و سیاستمداران برجسته صاحب رأی در مورد مجلس قرار خواهد گرفت که حاصل این کار بعداً در مقالاتی عرضه خواهد شد.

اما شاخصهای هشتمانه نظارتی عبارتند از:

۱. میزان تأمین مصالح عمومی از طریق نظارت (اصلاح نهاد نظارت شونده، آرامش جامعه، افزایش اعتماد عمومی به مجلس به تناسب میزان برخورد غیر جناحی مجلس در امر نظارت، افزایش اقتدار مجلس و ..)
۲. میزان نظارت مجلس بر مطابقت مصوبات دولت اعم از آیین نامه‌ها، بخشنامه‌ها، تصویب نامه‌ها و دیگر تصمیمات دولت با نص و روح قانون؛
۳. تناسب موضوعات نظارت با نیازها و ضرورتهای مبتلا به جامعه (اعم از مسایل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی)؛
۴. کیفیت و ارزش نظارت (میزان عالمانه، تخصصی، واقعی و مبتنی بر اطلاعات کافی و به هنگام بودن نظارت)؛

۵. تناسب شیوه‌های نظارت با اهمیت موضوع، رعایت سلسله مراتب و تدریجی بودن روشهای گوناگون نظارت؛
۶. رعایت اصل انصاف، خیر خواهی و اصلاح و عدم اختلال در امور در انجام نظارت؛
۷. میزان کارکرد نظارتی مجلس (برداشت کلی)؛
۸. میزان نظارت سازمان یافته و مستمر بر اجرای قوانین (در مقابل اعمال نظارت پراکنده و نظارت بر مجریان به جای نظارت بر اجرای قانون).

۳-۳- کیفیت سوابق نمایندگان مجلس

قطعاً یکی از مهمترین عوامل مؤثر در تصمیم‌گیریهای مجلس که در ارزیابی تصمیمات آن نیز باید مد نظر قرار گیرد، کیفیت نمایندگان منتخب ملت است. در این مطالعه شاخص کیفیت سوابق نمایندگان با سه معیار تحصیلات نمایندگان، سوابق اجرایی و مدیریتی آنان و سوابق نمایندگی مجلس آنها مشخص شده و به ترتیبی که توضیح داده می‌شود با استفاده از مفاهیم اعداد کیفی و منطق فازی [۱۸، ۱۹] به صورت عدد قطعی نشان داده شدند؛ آنگاه پس از نرمال نمودن این اعداد و تأثیر دادن ارزش وزنی هر کدام آنها که این ارزش وزنی خود به روش AHP به دست آمد، آنها را جمع کرده و حاصل نیز به صورت یک عدد به عنوان شاخص کیفیت نمایندگان مشخص گردید که نتیجه در جدول ۱ مشاهده می‌شود. ارزش وزنی تحصیلات، سوابق اجرایی و سوابق نمایندگی، به ترتیب ۲۵٪، ۴٪ و ۳۵٪ محاسبه و منظور گردیده است.

الف) تحصیلات نمایندگان [۲۰، ۲۱، ۲۲]:

از آنجا که ورود نمایندگان به مجلس براساس رأی و سلیقه انتخاب کنندگان صورت می‌گیرد، لذا در میان آنها از همه سطوح تحصیلی و در این سطوح تحصیلی از هر دو نوع تحصیلات حوزوی و دانشگاهی می‌توان یافت؛ بنابراین جهت تسهیل در محاسبات و نتیجه‌گیری منطقی برای ارزش تحصیلات هر دوره، اولاً، نمایندگان از لحاظ میزان تحصیلات در بدو ورود به مجلس به پنج منطقه دیپلم و پایین تر، فوق دیپلم، لیسانس، فوق لیسانس و دکتری تقسیم شدند؛ ثانیاً، برای دارندگان تحصیلات حوزوی مقدمات، معادل فوق دیپلم، سطح، معادل لیسانس و اجتهاد، معادل دکتری فرض شد. آنگاه به هر کدام از سطوح تحصیلی پنجگانه فوق، یک ارزش وزنی کیفی به صورت عدد مثلثی فازی اختصاص داده شد. با ضرب تعداد

دارندگان تحصیلات هر مقطع تحصیلی هر دوره مجلس در ارزش وزنی مربوطه و جمع آنها برای هر دوره، ارزش تحصیلی آن دوره به دست آمد...

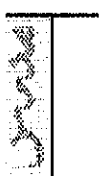
ب) سابقه اجرایی نمایندگان [۲۰، ۲۱]:

بدون شک میزان و نوع سوابق اجرایی و مدیریتی نمایندگان قبل از ورود به مجلس، در توان انجام تکالیف قانونی آنان از جمله، قانونگذاری و نظارت، تأثیر جدی دارد؛ به همین جهت این فاکتور به عنوان یکی از پارامترهای مؤثر در توانایی نمایندگان در نظر گرفته شد. از آنجا که نوع تجربیات و سوابق اجرایی نمایندگان و میزان تأثیر آنها بر فعالیتهای آنان در مجلس متفاوت می‌باشد، لذا میزان تأثیر گذاری این سوابق در فعالیت نماینده مجلس با توجه به دو معیار نوع سابقه اجرایی و میزان ارتباط آن با نوع کمیسیونی که نماینده در مجلس عضو آن بوده و نیز میزان فعالیت مرتبط با سابقه اجرایی نماینده در جلسات علنی به سه نوع خیلی مؤثر، تأثیر متوسط و تأثیر کم طبقه بندی شد؛ آنگاه به هر کدام از سطوح تأثیر گذاری سه‌گانه فوق یک ارزش وزنی کیفی به صورت عدد مثلثی فازی اختصاص داده شد؛ با ضرب تعداد دارندگان سوابق اجرایی در هر طبقه تأثیر گذاری برای هر دوره مجلس در ارزش وزنی مربوطه و جمع آنها برای هر دوره ارزش سوابق اجرایی آن دوره، به دست آمد.

ج) سوابق و تجارب نمایندگی نمایندگان [۲۰، ۲]:

یکی از پارامترهایی که همانند سوابق اجرایی و مدیریتی نمایندگان، در توان انجام تکالیف قانونی آنان در مجلس تأثیر جدی دارد، تجربه نمایندگی قبلی آنان برای ادوار بعدی است؛ این پارامتر، مخصوصاً از این لحاظ نیز حایز اهمیت است که این مقاله مربوط به ارزیابی مقایسه‌ای تصمیمات مجالس ادوار پنج‌گانه است و با منظور نمودن این پارامتر می‌توان میزان تأثیر گذاری هر مجلس در مجالس بعدی را شفاف نموده و محاسبه کرد و از این طریق استقلال مجالس را از لحاظ محاسباتی رعایت نمود.

چون در مطالعه حاضر، پنج دوره اول مجلس مورد بررسی قرار گرفته است، لذا نمایندگان هر دوره می‌توانند از هیچ تا چهار دوره، سابقه نمایندگی داشته باشند؛ از طرفی، چون هر چه سابقه نمایندگی به آخرین دوره نمایندگی نماینده‌ای نزدیکتر باشد، تأثیر آن بر فعالیت وی در مجلس بیشتر است، لذا اثر سابقه نمایندگی در فعالیت نمایندگان با توجه به میزان فاصله سابقه نمایندگی از آخرین دوره نمایندگی به چهار طبقه تأثیر کم، تأثیر متوسط، مؤثر و خیلی مؤثر تقسیم شد؛ آنگاه همانند دو معیار قبلی، به هر کدام از چهار طبقه تأثیر

گذاری یک ارزش وزنی کیفی به صورت عدد مثلثی فازی^۱ اختصاص داده شد؛ با ضرب تعداد دارندگان سابقه نمایندگی در هر طبقه تأثیر گذاری برای هر دوره در ارزش وزنی مربوطه و جمع آنها برای هر دوره، ارزش سوابق نمایندگی آن دوره به دست آمد.

جدول ۱ ارزش وزنی نرمال شده پارامترهای تشکیل دهنده کیفیت

با لحاظ کردن وزن خاص آنها

شاخص دوره	تحصیلات نمایندگان	سوابق اجرایی نمایندگان	سوابق نمایندگی نمایندگان	ارزش کیفیت نمایندگان	رتبه
اول	۰/۲۳۳	۰/۳۴۴۶	-	۰/۵۷۷۶	۵
دوم	۰/۲۲۵	۰/۳۱۹۸	۰/۲۲۸	۰/۷۸۲۹	۴
سوم	۰/۲۰۶۷	۰/۳۹۶۴	۰/۳۴	۰/۹۴۳۵	۲
چهارم	۰/۲۳	۰/۳۹۵۵	۰/۳۱۴	۰/۹۳۹۵	۳
پنجم	۰/۲۵	۰/۴	۰/۳۵	۱	۱

۳-۴- تکثر سیاسی مجلس

از آنجا که مجالس قانونگذاری در نظامهای پارلمانی جهان، مظهر اراده ملت می‌باشند [۲۳] لذا هر چه تعداد گروهها و تشکلهای سیاسی موجود در مجلس - که نشان دهنده حضور آرا و اندیشه‌های مختلف سیاسی جامعه می‌باشد - بیشتر باشد، برخورد آرا و اندیشه‌ها در آن مجلس بیشتر بوده و در نتیجه قوانین و تصمیمات مطلوبتر و کاراتری حاصل خواهد شد؛ از طرفی، هر چه تعداد اعضای تشکلهای موجود در مجلس به هم نزدیکتر باشد و به عبارت دیگر، هرچه پراکندگی تعداد اعضای تشکلهای کمتر باشد، رقابت سیاسی بیشتر شده و به این کارایی افزوده خواهد شد.

با توجه به مراتب فوق، میزان تکثر سیاسی مجالس، به عنوان یکی از شاخصهای ارزیابی منظور گردید. برای تبیین دقیقتر این شاخص، تشکلهای موجود در هر مجلس و تعداد اعضای هر تشکل و در نتیجه میزان پراکندگی تعداد اعضای تشکلهای شناسایی شد؛ آنگاه با استفاد از روش ضربی^۲ مدلهای اولیت بندی^۳ MADM [۱۲، ۵] برای دو معیار فوق الذکر و تأثیر دادن

1. Fuzzy Triangular Number
2. Multiplying method
3. Multiple attribute Decision Making

ارزش وزنی تعیین شده برای هر کدام از این دو معیار، ارزش تکثر سیاسی هر دوره مجلس و رتبه آنها از نظر این شاخص، مشخص گردید. نتیجه محاسبات در جدول ۲، مشاهده می‌گردد.

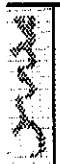
جدول ۲ ارزش و رتبه تکثر سیاسی مجالس ادوار

$W_N = .۲, W_S = ۰.۷$		$W_N = .۲, W_S = ۰.۶$		پراکندگی تعداد اعضا تشکلهای S	تعداد تشکل N	دوره مجلس
رتبه	ارزش یا وزن تکثر	رتبه	ارزش یا وزن تکثر			
۱	۰/۹۵۴۸	۲	۰/۹۴	۳۹/۴۳	۶	اول
۲	۰/۹۴۱	۱	۰/۹۴۹	۴۳	۷	دوم
۵	۰/۶۵۳۴	۵	۰/۶۴	۵۶/۹۶	۴	سوم
۳	۰/۷۷۷	۳	۰/۷۶۷۸	۴۸/۹۲۵	۵	چهارم
۴	۰/۷۲۱	۴	۰/۷۱۵۹	۵۴/۴۶	۵	پنجم

۴. پرسشنامه‌ها

همانطور که قبلاً بیان شد برای تعیین شاخصهای ارزیابی تصمیمات قانونگذاری و نظارتی مجلس از روش تصمیم‌گیری گروهی دلفی^۱ [۲۴]، استفاده شد و پس از تشکیل تیم حقوقی و مباحثات لازم و مراجعه به مستندات، شاخصها تعیین شدند؛ اما چون میزان اهمیت یا وزن تک تک شاخصها جهت ارزیابی تصمیماتی که با استفاده از آنها صورت خواهد گرفت و نیز میزان اعتبار نتایج آماری این وزنها تعیین شده برای شاخصها حایز اهمیت است، لذا شاخصهای قانونگذاری و نظارت تعیین شده در قالب پرسشنامه‌هایی با عناوین بندهای ذیل به ارزیابی کارشناسان حقوقدان و قانون‌شناس متشکل از اساتید مجرب دانشگاهها و حقوقدانان با تجربه دستگاههای اجرایی جهت تعیین وزن و اهمیت آنها گذارده شد که نمونه‌ای از مجموعه این پرسشنامه‌ها در پیوست ۱، ملاحظه می‌گردد.

برای پرهیز از پیچیدگی زیاد، پاسخهای هر سؤال از پرسشنامه‌ها که هر سؤال نشان دهنده یکی از شاخصها می‌باشد، به صورت هفت گزینه‌ای (شامل الف) فوق العاده مهم، (ب) خیلی مهم، (ج) مهم، (د) اهمیت متوسط، (ه) کم اهمیت، (و) خیلی کم اهمیت، (ز) بی‌اهمیت تعیین شد.

ضمناً در پایان هر پرسشنامه، سؤالی جهت ارائه شاخصهای احتمالی دیگر توسط پرسش شونده مطرح گردید تا اگر احیاناً شاخص مناسب دیگری وجود دارد، توسط پرسش شونده با تعیین میزان اهمیت آن ارائه شود.

۱-۴- پرسشنامه ارزیابی شاخصهای عمومی قانونگذاری

شاخصهای ارزیابی شده در این پرسشنامه در بند (۱-۱-۳) توضیح داده شد. این شاخصها در ارزیابی تصمیمات قانونگذاری تمامی موضوعات منتخب هفتگانه در بند (۲-۱-۳) توضیح داده شد، به طور مشترک با شاخصهای اختصاصی آنها مورد استفاده قرار خواهند گرفت. از این پرسشنامه، فقط یک نوع تنظیم گشته و نام آن فرم شماره یک نهاده شده است.

۲-۴- پرسشنامه ارزیابی شاخصهای اختصاصی قانونگذاری

در بند (۲-۱-۳) و بندهای منشعب از آن موضوعات منتخب قانونی و شاخصهای اختصاصی مربوط به آنها جهت ارزیابی تصمیمات قانونگذاری مجلس به طور مبسوط تشریح شد. برای ارزیابی این شاخصها و تعیین اهمیت و وزن آنها و اعتبار وزن تعیین شده از هفت پرسشنامه که تحت عنوان فرمهای شماره ۲ تا ۸ نامیده شده‌اند، استفاده گردیده است.

۳-۴- پرسشنامه ارزیابی شاخصهای نظارتی

از این پرسشنامه که فرم شماره ۹ نامیده شده برای ارزیابی شاخصهای نظارتی موضوع بند (۲-۲) این مقاله و تعیین اهمیت و وزن و اعتبار وزنه‌های تعیین شده استفاده می‌شود. از آنجا که موضوع نظارت واحد است، از این پرسشنامه نیز همین یک نوع وجود دارد.

۵. تحلیل نتایج پرسشنامه‌ها

هر یک از پرسشنامه‌های مطرح در بند ۴ این مقاله برای حدود ۳۵ کارشناس حقوقدانان و قانون‌شناس، متشکل از اساتید مجرب دانشگاهها و حقوقدانان با تجربه دستگاههای اجرایی مرتبط با موضوعات که شناسایی گردیده بودند، ارسال شد که به طور متوسط ۲۷ نفر به هر یک از آنها پاسخ دادند. نکته قابل توجه در پاسخها این بود که تقریباً هیچکدام، شاخص جدیدی ارائه نکرده بودند؛ این مطلب شاید بدین معنی است که شاخصها در مرحله شناسایی اولیه به نحو مناسبی تعیین شده بودند. قبل از بیان نتایج آماری پرسشنامه‌ها و تحلیل آنها

ضرورت دارد به شیوه تحلیل نتایج پرداخته شود. از آنجا که پاسخ پرسشها در پرسشنامه‌ها به صورت اعداد کیفی^۱ هفت گزینه‌ای از فوق‌العاده مهم تا بی‌اهمیت قید شده بود؛ لذا برای تبدیل این اعداد به اعداد کمی قطعی^۲ ابتدائاً به هر یک از گزینه‌ها یک عدد مثلثی فازی همانند شکل ۱، تخصیص داده شد.

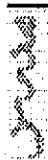
آنگاه برای امکان استفاده از نرم افزار آماری SPSS و لزوم تخصیص عدد قطعی به این گزینه‌ها، با استفاده از مفاهیم منطق فازی [۱۹، ۱۸، ۵] و فرمول تبدیل اعداد فازی به اعداد قطعی مینکوسکی^۳ $\chi = m + \frac{\beta - \alpha}{\gamma}$ گزینه‌های فازی مزبور تبدیل به اعداد قطعی معادل شد که در ستون آخر جدول ۳ ملاحظه می‌شود.

جدول ۳ جدول تبدیل اعداد فازی مثلثی به اعداد قطعی

گزینه	عد کیفی	عدد فازی مثلثی	عدد فازی قطعی شده
الف	فوق‌العاده مهم	(۱، ۰/۱، ۰)	۰/۹۷۵
ب	خیلی مهم	(۰/۸۵، ۰/۱۵، ۰/۱۵)	۰/۸۵
ج	مهم	(۰/۶۵، ۰/۱۵، ۰/۱۵)	۰/۶۵
د	اهمیت متوسط	(۰/۵، ۰/۲، ۰/۲)	۰/۵
هـ	کم اهمیت	(۰/۳۵، ۰/۱۵، ۰/۱۵)	۰/۳۵
و	خیلی کم اهمیت	(۰/۱۵، ۰/۱۵، ۰/۱۵)	۰/۱۵
ز	بی‌اهمیت	(۰، ۰، ۰/۱)	۰/۰۲۵

برای تحلیل اطلاعات استخراج شده از پاسخهای داده شده به هر یک از پرسشنامه‌ها براساس معادلسازی جدول ۳ با استفاده از نرم افزار SPSS از دو آزمون آماری، یعنی آزمون آلفا کرونباخ (Alpha Cronbach) و آزمون یک نمونه (one sample statistic t-test) استفاده شد.

می‌دانیم که نتایج آزمون آلفا کرونباخ نشان‌دهنده میزان استحکام و ثبات پرسشنامه‌ها و نمایانگر دقت در همگونی و سازگاری شاخصهای هر پرسشنامه با یکدیگر و نیز با موضوع اصلی آن پرسشنامه است و به همین دلیل آزمون سازگاری (Reliability) از شروط لازم اعتبار یک تحقیق آماری است.

1. Qualitative Number
2. Deterministic Number
3. Minkowsky

نتایج حاصله از آزمون مزبور، برای مجموعه شاخصهای تعیین شده برای هر موضوع در جدول ۴، ملاحظه می‌گردد. مشاهده این نتایج نشان می‌دهد که انسجام و سازگاری بین اجزا، یعنی شاخصهای هر پرسشنامه بسیار بالا بوده به طوری که مقدار آلفا در چهار مورد ۰/۹۸، یک مورد ۰/۹۷، دو مورد ۰/۹۶ و دو مورد ۰/۹۵ و به طور میانگینی ۰/۹۷ می‌باشد و این در حالی است که مقدار آلفا به طور معمول بالاتر از ۰/۷ قابل قبول است. این نتایج، بدین معنی است که شاخصها و پرسشنامه‌ها از درصد اعتبار بسیار بالایی برخوردار بوده و لذا این ابزار، وسیله علمی اثبات شده‌ای برای استفاده در ارزیابی عملکرد قانونگذاری و تصمیم‌سازیهای مجلس شورای اسلامی می‌باشد.

جدول ۴ نتایج آزمون آلفا کرونباخ برای تعیین میزان سازگاری (Reliability) شاخصها

شماره پرسشنامه	موضوع پرسشنامه	تعداد شاخصها	تعداد پاسخهای داده شده	مقدار آلفا (Alpha)
۱	شاخصهای عمومی قانونگذاری	۱۱	۲۶	۰/۹۸
۲	شاخصهای قانون انتخابات	۷	۲۵	۰/۹۶
۳	شاخصهای قانون شوراها	۶	۲۴	۰/۹۵
۴	شاخصهای قوانین جرم و مجازات	۵	۲۷	۰/۹۵
۵	شاخصهای قوانین دادرسی کیفری و تشکیل دادگاهها	۶	۲۶	۰/۹۷
۶	شاخصهای قانون مدنی (حقوق خانواده)	۶	۲۷	۰/۹۶
۷	شاخصهای آیین نامه داخلی مجلس	۵	۲۶	۰/۹۸
۸	شاخصهای قوانین ناظر به رشد اقتصادی، اشتغال و رفاه عمومی	۵	۲۷	۰/۹۸
۹	شاخصهای عملکرد نظارتی مجلس	۸	۲۶	۰/۹۸

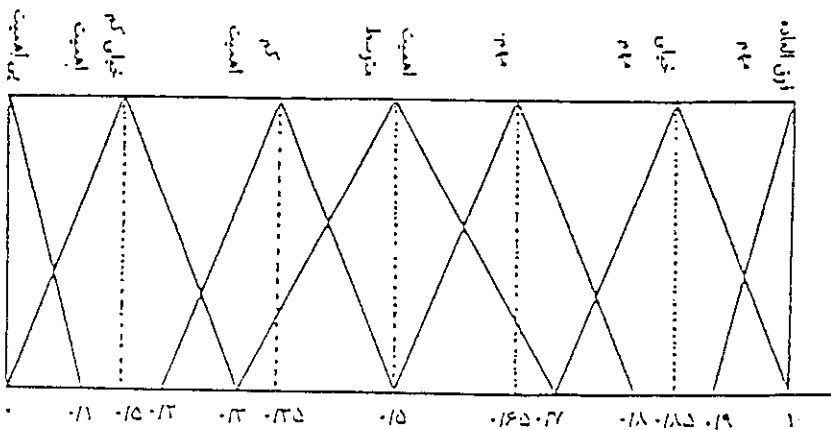
از طرفی چون در پرسشنامه میزان اهمیت شاخصها از پرسش شونده‌گان سؤال شده بود، لذا میزان اطمینان از این میزان اهمیت برای استفاده‌های بعدی این شاخصها مهم بود؛ لذا از آزمون t برای تعیین میزان اطمینان میانگین وزنیهای داده شده توسط پرسش شونده‌گان تحت عنوان میزان اهمیت استفاده شد. نتایج آزمون t برای شاخصهای هر پرسشنامه نیز در قالب جداول آزمون مربوطه به دست آمد که به علت تفصیل مقاله از قید جداول منصرف شده و به ذکر نتایج آن اکتفا می‌شود.

در این جداول میانگین ارزیابی یا قضاات کارشناسان در مورد هر یک از شاخصها که نشان‌دهنده وزن یا میزان اهمیت آن شاخص است، به همراه انحراف استاندارد و میانگین خطای استاندارد در مورد قضاوت آنها ملاحظه می‌گردد؛ همچنین با فرض ضریب اطمینان ۹۵٪ فاصله اطمینان میانگین وزن یا اهمیت داده شده توسط کارشناسان نیز مشخص گردیده است. به عنوان مثال، میانگین اهمیت یا وزنی که کارشناسان حقوقدان برای اولین شاخص از پرسشنامه اول که شاخص «عادلان بودن (تبعیض آمیز نبودن) قانون» می‌باشد عدد ۰/۸۸۲ است که با توجه به جدول ۳، میزان اهمیت آن بالاتر از خیلی مهم است. خطای استاندارد این قضاوت و میانگین انحراف استاندارد آن که توسط ۲۷ نفر پاسخ داده شده به ترتیب ۰/۱۴۵ و ۲/۷۸٪ است که میزان اعتماد بالایی را نشان می‌دهد. فاصله وزنه‌های داده شده توسط پرسش شوندگان نیز با ضریب اطمینان ۹۵٪ بین ۰/۸۲۶ و ۰/۹۴ است که میزان اهمیت بین «نزدیک به خیلی مهم» تا «نزدیک به فوق العاده مهم» را می‌رساند.

به همین ترتیب می‌توان میزان اهمیت یا وزن تمامی ۵۹ شاخص موجود در ۹ پرسشنامه مورد بحث را به همراه دیگر اطلاعات موردنیاز از جمله میزان اعتماد به نتایج حاصله از لحاظ آماری در جداول نتایج آماری ملاحظه نمود.

آخرین نکته قابل ملاحظه این است که علت استفاده از آزمون t نرم افزار SPSS این است که چون گزینه‌ها اعداد کیفی بوده و به آنها اعداد فازی مثلثی تخصیص داده‌ایم، همانطور که در شکل ۱ هم ملاحظه می‌شود، نوعی پیوستگی و اتصال بین گزینه‌ها وجود دارد که به این دلیل مناسبترین آزمون t می‌باشد.

شکل ۱ نمایش اعداد فازی مثلثی گزینه‌های هفتگانه

۶. نتیجه‌گیری

از بررسی‌های به عمل آمده در این مقاله معلوم شد که برای ارزیابی تصمیمات قانونگذاری و نظارت مجلس تعداد ۵۹ شاخص تبیین و تعیین گردید. برای ارزیابی اهمیت این شاخصها ۹ پرسشنامه و هر پرسشنامه برای ۳۵ کارشناس حقوقدان ارسال گردید. از این ۳۱۵ پرسشنامه به ۲۴۲ پرسشنامه پاسخ داده شد؛ یعنی، به طور متوسط به هر پرسشنامه ۲۷ پرسش شونده، پاسخ دادند. اگر برای طبقه بندی ارزیابی این شاخصها توسط حقوقدانان، حدود اهمیت مندرج در جدول ۳ را همانند جدول ۵، تقسیم‌بندی کنیم، در نتیجه میانگین اهمیت داده شده توسط پرسش شونده‌گان در مورد تمامی این ۵۹ شاخص به ترتیب جدول ۶ خواهد بود که این جدول نشانگر انتخاب نسبتاً مناسب شاخصها در مرحله پیشنهاد توسط تیم متخصصین می‌باشد.

جدول ۵ تقسیم‌بندی حدود وزنه‌های داده شده به شاخصها

ردیف	حدودی عددی وزن داده شده	حدود کیفی وزن داده شده
۱	۰/۹۱ به بالا	محدوده «فوق العاده مهم»
۲	۰/۷۵ تا ۰/۹۱	محدوده «خیلی مهم»
۳	۰/۵۷۵ تا ۰/۷۵	محدوده «مهم»
۴	زیر ۰/۷۵	محدوده «اهمیت متوسط»

جدول ۶ طبقه‌بندی میانگین اهمیت داده شده به شاخصها

ردیف	حدود کیفی شاخص	تعداد
۱	فوق العاده مهم	۱ مورد
۲	خیلی مهم	۵۰ مورد
۳	مهم	۷ مورد
۴	اهمیت متوسط	۱ مورد
	جمع	۵۹ مورد

از طرفی با طبقه بندی میانگین خطای استاندارد حاصله از جداول آماری به چهار طبقه زیر ۳٪، حدود ۴٪ و حدود ۵٪، جدول ۷، حاصل می‌شود که نشان دهنده اعتماد بسیار بالایی است که به این شاخصها و اهمیت داده شده به آنها وجود دارد.

جدول ۷ طبقه‌بندی میانگین خطای استاندارد شاخصها

ردیف	حدود میانگین خطای استاندارد	تعداد
۱	زیر ۳٪	۱۸ مورد
۲	حدود ۳٪	۲۳ مورد
۳	حدود ۴٪	۷ مورد
۴	حدود ۵٪	۱ مورد

شاخصهای نشان دهنده کیفیت نمایندگان و تکثر سیاسی مجالس نیز در جداول ۱ و ۲ مقاله، وضعیت هر کدام از مجالس را از این جهات مشخص می‌کند.

در پایان به نظر می‌رسد با مشخص شدن شاخصهای ارزیابی تصمیمات مجلس، در ادامه کار بتوان به ارزیابی عملکرد پنج دوره مجلس پرداخت و ضمن تعیین کارایی مقایسه‌ای ادوار مجلس، اثرات هر کدام از این شاخصها را در میزان کارایی مزبور تعیین نمود که انجام این کار در آینده می‌تواند برای رهیافت بهبود عملکرد مجلس، بسیار مفید باشد.

۷. منابع

- [۱] قانون اساسی بازنگری شده جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات مجلس شورای اسلامی.
- [۲] قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، انتشارات مجلس شورای اسلامی.
- [۳] مکس وبر، سازمان بروکراسی، ترجمه تقیب زاده، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۷.
- [۴] مکس وبر، اقتصاد و جامعه، ترجمه عباس منوچهری، تهران، انتشارات مولا، ۱۳۷۴.
- [5] Zimmerman, H.J., *fuzzy set theory and its Applications*, Norwell, Massachusetts: Kluwer Academic Publishers, 1990.
- [۶] صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی، جمهوری اسلامی ایران (در سه جلد)، آذرماه ۱۳۶۴.
- [۷] مشروح مذاکرات بازنگری قانون اساسی، تهران، انتشارات مجلس شورای اسلامی، تیرماه ۱۳۶۹.
- [8] Hwang, Ching-lia and masoud, abu syed md., "MODM-methods and applications", New York: Berlin Heidelberg, 1979.
- [9] Hwang, Ching-lai and Yoon, Kwangsun, "MODM-Methods and Applications," New York: Berlin Heidelberg, 1981.

- [۱۰] مجلس و پژوهش (شماره‌های ۱ تا ۲۹)، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، سالهای ۷۹ - ۱۳۷۱.
- [11] Hwang, Ching-lai and lin, Ming-Jeng, "Group Decision making under Multiple Criteria", New York: Berlin Heidelberg, 1987.
- [12] Steuer, R.E., *Multiple Criteria Optimization*, John wiely, 1986.
- [۱۳] امام خمینی، روح الله، صحیفه نور، تهران، نشر آثار امام، ۱۳۷۰ ه. ش.
- [۱۴] انتخابات و مجلس در کلام و پیام امام خمینی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، زمستان ۱۳۷۰.
- [۱۵] بوشهری، جعفر، حقوق اساسی تطبیقی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۲.
- [۱۶] و. ت. جونز، خداوندان اندیشه سیاسی، ترجمه علی رامین، جلد دوم، قسمت اول، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۸ ه. ش.
- [۱۷] آیین نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، تهران، انتشارات مجلس شورای اسلامی.
- [18] Hwang, "Fuzzy MADM", New York: Berlin Heidelberg, 1994.
- [19] Hwang Ching-lin and lai, Young-jou, "fuzzy MODM", New York: Berlin Heiding, 1994.
- [۲۰] معرفی نمایندگان پنج دوره مجلس شورای اسلامی، تهران، اداره انتشارات مجلس شورای اسلامی، دی ماه ۱۳۷۸.
- [۲۱] معرفی نمایندگان مجلس شورای اسلامی (دوره اول تا پنجم در پنج جلد مجزا، تهران، اداره انتشارات مجلس شورای اسلامی).
- [۲۲] نگرش به اولین دوره مجلس شورای اسلامی، تهران، اداره انتشارات مجلس شورای اسلامی، بهار ۱۳۶۴.
- [23] Mats, sjilin, *Coalition Politic and Parliamentary Power*, Swed: Bratt International, 1993.
- [24] Ignizio; *Linear Programming in Single and Multiple Objective systems*, Prentice Hall, Englewoods, 1982.